

Владко Мурдаров

ЗА НОВИТЕ СТАРИ ПРАВОПИСНИ ДУБЛЕТИ

В съвременния български книжовен език има много сложни съществителни имена, състоящи се от две основи, които обикновено са от чужд произход, като техният брой постоянно се увеличава. Особеното при повечето от тях е, че едната основа е подчинена на другата, като е свързана с нея без съединителна гласна. Такива са сложни думи като

бизнесцентър, блоксхема, вакуумапарат, джазконцерт, допингконтрол, киносалон, офистехника, партицентър, пилингмаска, покермашина, радиопредаване, скисъоръжение, тенискорт, тестпрограма, фитнесцентър.

Днес такива съществителни се употребяват много често в речта, заемат се наготово от чуждите езици, с които сме били или сме в контакт, или служат като образец за създаването на много нови образувания, които се появяват в речника ни.

Специална група образуват сложните съществителни имена, в които подчинената основа, обикновено чужда по произход, е съкратена и се свързва с основната също без съединителна гласна. Към тази група се числят случаи като

автопортрет, автосалон, агротехника, биотехнология, демоверсия, евроинтеграция, екосистема, електроуред, масмедии, микропроцесор, миникалкулатор, попмузика, пресконференция, спецслужби, телекомуникации, туроператор, фолкпевец, фотоизложба, хидроме-лиорация.

Когато в началото на 80-те години на миналия век се приемаше първият нормативен правописен речник на българския книжовен език, се наложи начинът на записване на тези думи да бъде точно регламентиран, тъй като броят им изведнъж рязко започна да нараства. Макар че тогава беше дадена категоричната препоръка те да се пишат слято обаче, в масовата практика продължи да цари голямо колебание.

То се изразяваше в това, че думите от първата група се оформяха често с тире между частите (тоест полуслято) по подобие на традиционно писаните тогава

дроб-сарма, рахат-локум, тас-кебап, шкембе-чорба, чам-сакъз; грис-халва, крем-карамел,

чийто правопис днес е изравнен с нововъзникналите или заети думи. Много по-често обаче двете съставки на думите се пишеха отделно и така ги представяха не като сложни думи, а като съставни наименования.

Отделна група образуват такива сложни съществителни, при които първата основа е съкратена и се употребява като самостоятелна дума. Това ги изравнява със случаите от първата група, но тук само в отделни случаи се среща колебание в правописа им. Така става например при думи, съдържащи

видео – видеоцентър, порно – порноиндустрия, супер – суперзвезда, фолк – фолкизпълнител, фото – фотосесия и др.

Поради колебанията в записването на описаните сложни имена особено от първата група естествено се наложи мнението, че би било разумно онова, което се случва в речта ни, непременно да намери отражение, като се стигне до промяна на действащото правило, регламентиращо правописа им, за да отговаря той на писмената практика на съвременния българин.

Изборът, който беше направен в академичния правописен речник от 2002 година, е да се допусне отварянето на правилото. Това означава, че продължава да се препоръчва слятото писане на думите, но едновременно с това се допуска и разделното им писане. Следователно днес е еднакво правилно да се пише и **бизнесплан**, и **бизнес план**, както и **офистехника**, и **офис техника**.

(Интересно е да се отбележи, че независимо от дадената свобода при някои групи сложни думи разделното писане е много рядко. Това важи преди всичко за случаи със съставка

радио – радиoproграма, кино – кинопрожекция

и някои други. Причина за това трябва да търсим във факта, че те са се наложили по-отдавна в езика и българинът е свикнал със слятото им писане и затова и при тях няма колебание.)

Припомням, че даваната препоръка важи преди всичко за случаите, когато първите съставки на сложните думи съществуват в българския език като самостоятелни думи и това се съзнава от всички. По този начин тези бивши сложни думи на пръв поглед се превръщат в съставни наименования, в които едната дума поема функциите на приложение към другата.

Извършеното отваряне на правописното правило, което беше съобразено с масовата писмена практика, засяга доста думи и то беше прието с облекчение от обществото. Заради това днес в писмените материали, с които се сблъскваме всеки ден, може да се види изписано преди всичко

бинго зала, брейди облигации, бънджи скокове, гей парад, голф игрище, дерби среща, домино ефект, допинг контрол, интернет страница, кънки бягане, нето премия, онлайн издание, паник бутон, паркинг място, ретро мода, роуминг партньор, секс символ, соло изпълнение, стерео микроскоп, тенис клуб, тест обект, тото печалба, факс апарат, фен клуб, фитнес център, чалга култура, чейндж бюро, шах турнир,

макар в правописната норма да се препоръчва и слятото им писане.

В подготвяното ново, преработено издание на нормативния правописен речник посочената дублетност ще се запази, макар скоро да трябва отново да се извърши промяна в правописното правило и при разглежданите сложни думи да се утвърди като единствено възможно разделното писане, което действително да ги превърне в съставни наименования. За това обаче са нужни още наблюдения във всички области на писмените изяви на българина.

Допускането на правописни дублети от този род води до особено затруднение при съставянето на правописните речници, защото при тях в словника обикновено се включват само думи, но не и словосъчетания.

Неотбелязването на възможността за разделното писане на съответните места обаче подвежда читателя и той решава, че то не се допуска от правилото. Поради това в нормативния правописен речник от 2002 г. отделните случаи на разделно писане бяха включени в специално приложение, но не е сигурно дали всеки читател се сеща да го потърси в края на книжното тяло. Това налага да се намери някакво друго подходящо решение по въпроса и в подготвяното преработено издание на нормативния правописен речник. Най-добре би било в словника всяка от отделните първи части на съставните наименования да се представя в специална статия, където да се отбележи с достатъчен брой примери при доставената свобода за графическо оформяне.